

Gemeen leven

-over het ontstaan van het beeld 'Menetekel'-

Reis door Turkije, 1993

We schrokken ons een ongeluk toen we met een vaartje van zestig kilometer tegen het dwars over de weg gespannen ijzerdraad reden. Met het schamele aan gereedschap dat voorhanden was lag ik weldra onder het VW-busje het taaie dikke ijzerdraad, dat zich vele malen om de vooras had gewikkeld los te peuteren. Ik realiseerde me vooral het geluk niet onthoofd te zijn. Een gewone personenwagen zou vol op de voorruit geraakt zijn.

"Pssst, pssst". Kortgeschoren donkerbruin verweerde kindergezigtjes kijken me brutaal aan, druk rookgebaren makend. "Sigara, sigara". Voor het eerst deze reis had dit op mij de uitwerking van een woedeuitval en vloekend ging ik de herdersjongetjes achterna die in het eindeloze, lege landschap verdwenen.

Vlissingen, 2002

De eeuwwisseling. Oude conflicten verscherpen en nieuwe ontstaan. Irak, Israël, Kosovo, nine-eleven, Al-Qaida, neoconservatisme, religieuze hysterie en zakkenvullende bestuurders. In óns kikkerlandje breekt met Fortuyn het holle populisme definitief door in de politiek. Economische explosies in andere delen van de wereld en een gestage groei van de wereldbevolking naar een nieuwe verdubbeling zorgen mede voor een versnelde uitputting en verwoesting van de grond onder onze voeten. Deze verontrustende tijd legt bij mij de kiem voor een sculptuur:

Een beeld met een tekstuurhuid. Een beeld over taal. De taal als symbool van wat zich daarmee onderscheidt van de rest: de menselijke soort. Een stapeling van verschillende lettertekens die wereldwijd zijn ontstaan. Een toren van Babel liefst. De chaos die wereldgeschiedenis heet en waartoe dat tot op heden heeft geleid. Een knarsetandend uitgangspunt.

Oost-Turkije, 1993

In een oneindige heuvelachtige vlakte, kaal en groen, naderen we langzaam een monumentale stadsmuur, deels ruïne, deels intact. De muur, met vele torens en een indrukwekkende poort, ontvouwt zich voor onze ogen in prachtige rode tinten en zwart geblokte decoraties, omfloerst door het gedempte zonlicht.

Gespannen of we zullen worden toegelaten, naderen mijn reisgenoot en ik de ruïnestad Ani, op de uiterste oostgrens met Armenië. In de officiële documenten die ons voor onze reis door Turkije waren verstrekt, staat dat om Ani te kunnen bezoeken een vergunning nodig is, dat de begeleiding van een gids verplicht is en fotograferen niet is toegestaan. Wij hebben de gok echter gewaagd zonder vergunning de reis vanuit de stad Kars aan te vangen, er vanuit gaande dat de situatie zoals die tijdens de Sovjet Unie bestond inmiddels verleden tijd is. Bovendien heeft Armenië zich onlangs tot onafhankelijke staat uitgeroepen, al weet ik niet wat dat in dit afgelegen deel van de wereld betekent. Maar de gok pakt gelukkig goed uit. De man bij de toegang haalt zijn schouders op na vergeefs om onze vergunning te hebben gevraagd en laat ons passeren na ontvangst van een fikse fooi: geen reis van 50 kilometer vergeefs afgelegd.

Frankrijk, Côte de Granit Rose, Perros-Guirec, 2002

Als een reusachtige blokkendoos achteloos omgekieperd in het landschap, liggen enorme granietblokken te glanzen in de net doorgebroken waterige zon. Donkerpaars-rood van het vocht, contrasterend met de donkergroene struiken en onkruiden die tussen de stenen hun weg omhoog hebben gezocht. Hier tussenin wijzen roestige kranen surrealistisch naar de hemel. In deze eigenzinnige wereld moet zich ergens de steengroeve bevinden, de leverancier van het materiaal voor het toekomstige beeld.

Blind ben ik met een vriend met zijn oude vrachtwagentje langs de noordkust van Bretagne naar deze plek gereden. De immer doordruilende regen zorgde voor een naadloze vervloeiing van land en lucht. Overal water.

Ani, 1993

Eenmaal door de poort ontvouwt zich een enorme ruimte. 'Stad van 1001 kerken' is de bijnaam van dit oord. Vergelijkbaar met steden als Constantinopel, gesitueerd op een belangrijke handelsroute tussen oost en west, bereikte Ani zijn hoogste bloei rond het jaar 1000, als zetel van de koningen van het Armeense koninkrijk met tussen de 100.000 en 200.000 inwoners. Die nadruk op kerken is nog steeds op zijn plaats. De lege ruimte binnen de stadsgrens wordt gedomineerd door een handvol gebouwen, voornamelijk kerken en moskeeën, verspreid over de vlakte. De muren omringen de stad niet helemaal. Naar de grens met Armenië lijkt het landschap zich zonder onderbreking uit te strekken. De enige visuele begrenzing bestaat uit een reeks houten wachttorens, die dreigend de stad overzien. Ze dateren uit de Sovjettijd, toen zelfs het kijken in de richting van de grens door toenmalige bezoekers tot conflicten leidde.

Met onze reishond Douwe verken ik opgewonden deze wonderschone plaats. Op de citadel tussen de ruïnes van een kasteel, grijp ik in een reflex Douwe bij zijn staart als hij te snel door een gat in een muur verdwijnt. Hij bungelt al in het niets als ik hem met zijn volle gewicht aan zijn staart hangend terugtrek. De schrik komt pas echt als ik mijn hoofd door het gat steek en in een gapende diepte kijk. Op de bodem van de kloof slingert een riviertje: de grens tussen Armenië en Turkije en tevens de stadsgrens van Ani. De open kant van de stad blijkt een verradelijk gezichtsbedrog te zijn.

Perros-Guirec, 2002

Alles heeft hier een reuzenmaat. Als mijn granietblokken op ons vrachtwagentje worden gelegd is het contrast lachwekkend. Het zijn kiezelsteentjes voor de enorme graafmachine, terwijl elk blok onze wagen steeds dieper in zijn veren laat zakken. Nu we met de Patron het terrein van de werkelijke groeve betreden, is op de werkluï na alles van die bovenmenselijke maat. Ergens staat een man op een metershoog blok met een eveneens metershoge boormachine gaten te boren. Verderop manoeuvreert een bovenmaatse heftruck met 15tons stenen. Voor ons staat een robuuste hijskraan op de rand van een tientallen meters grote vierkante krater. In een prachtige structuur, ontstaan door de grote rechthoekige blokken die in een onregelmatig patroon hun afdruk hebben achtergelaten, verdwijnen de monumentale dieprode wanden, aan één kant vurig verlicht door de doorgebroken zon, de bodem in. Een soort overweldigende architectuur, maar dan in een negatieve vorm. Deze kubistische kathedraal wijst de diepte in.

Ani, 1993

Verwarrend. Ik loop hier als enige bezoeker door dit niemandsland. Het uitzicht wordt rondom begrensd door hogere heuvels in de verte met witte sneeuwvelden. Oog in oog met

de overweldigende eeuwen oude bouwsels, is de verlatenheid en de doodse stilte haast angstaanjagend. Als met een mes precies doormidden gesneden, is een prachtige ronde kerk in perfecte symmetrie half ingestort. De kathedraal, iets verderop, betreed ik met een zekere aarzeling. Er is geen enkele informatie te vinden over de toegankelijkheid van deze gebouwen. Over veiligheid niets. In geen velden of wegen een bewaker te zien.

Verwarrend: Inscripties, fresco's en decoraties vertellen over een uiterst welvarende en rijke cultuur, maar de vredigheid van dit moment staat in schril contrast met de historie van deze stad. Naast het geweld van de natuur – er zijn een aantal serieuze aardbevingen beschreven – gaat het om het bloedige nietsontziende geweld van de menselijke geschiedenis binnen deze stadsmuren. Vele overheersingen passeren de revue vanaf de 11^e eeuw: Byzantijns, Seljuk Turks, Georgisch, Koerdisch, de Mongoolse invasie in 1237, waarbij de totale bevolking wordt uitgemoord, waarna de stad praktisch alles verliest en vervalt tot een kleine nederzetting binnen de stadsmuren onder plaatselijke Turkse dynastieën. Uiteindelijk is het gebied tijdens het Ottomaanse rijk rond het midden van de 17^e eeuw totaal verlaten geraakt doordat Koerdische nomaden met plunderen en moorden het leven in deze streek onmogelijk maakten.

Vlissingen, 2004

De rij roze granieten brokstukken op straat voor mijn huis, sinds geruime tijd een klauterplaats voor kindertjes uit de buurt, begint aardig te slinken. Met een primitieve bok en een kettingtakel haal ik steeds weer een verse steen binnen. Het is een spannend proces hoe de stapeling van het beeld dat ik voor ogen heb zich ontwikkelt. De ruwe kanten van de vaak grillige stukken graniet bepalen de opbouw en dus de structuur van het beeld. Elk deel van het bouwwerk zal straks zijn eigen identiteit krijgen met een huid van letters in de vorm van een alfabet dat ergens ter wereld is ontstaan: de simpelste manier om geen tekstuele betekenis aan de letters te geven. Er zijn vijftien alfabetten geselecteerd, uitgekozen op hun grafische kwaliteit.

“Mene mene tekkel upharsin....., Uw rijk is geteld, gewogen en te licht bevonden.....”, klinkt door de werkplaats. Het is de presentator van de radio over het oratorium ‘Belshazar’ van Händel, die uitleg geeft over de inhoud. Het gaat over de aankondiging van de verwoesting van het Babylonische rijk door de Perzen zoals beschreven in het bijbelboek Daniël. Dit is het moment dat de titel van de sculptuur waar ik al twee jaar aan werk, tot nu toe aangeduid met ‘Tekstuurbeeld’, mij als op een presenteerblad wordt aangereikt: ‘Menetekel’.

Internet, 2008

De herontdekking van Ani vindt plaats in het laatste kwart van de 19^e eeuw, nadat het gebied is ingelijfd door het Russische rijk. Een gedegen onderzoek en een begin met conservering van de gebouwen zijn een eerste stap om de geschiedenis van deze stad te achterhalen. Veel tijd wordt de archeologen echter niet gegund, want de Eerste Wereldoorlog en de aansluitende Russische Revolutie geven de Turken de kans het gebied weer te heroveren, waarmee vrijwel alle documenten, foto's en de inhoud van een geïmproviseerd museum in Ani verwoest worden. Hierna wordt de grens met de Sovjet Unie bepaald op de huidige met Armenië. In 1921 geeft de Turkse overheid aan een generaal het bevel de stad Ani volledig te verwoesten, als puntje op de i na de deportaties en het uitmoorden van de Armeense bevolking tijdens de nadagen van de Ottomanen. Ironisch is het feit dat het woord Ani – zonder puntje op de i – in het Turks herinnering betekent. Het is een wonder geweest dat deze generaal het inzicht had dat hiermee de geschiedenis niet kon worden uitgewist. Hij weigerde. Een tweede adempauze wordt de stad gegund doordat tijdens het bestaan van de Sovjet Unie de hele grensstreek verboden gebied is.

Ik mag mij zeer gelukkig prijzen dat mijn bezoek heeft plaatsgevonden vóór de stad ten prooi is gevallen aan de willekeur van de Turkse regering. Korte tijd later is een nieuw offensief tegen het erfgoed van Ani gestart. De overheid is begonnen een restauratieplan uit te voeren aan de stadsmuren en enkele gebouwen, zonder kennis van of belangstelling voor hun oorsprong. Vaak is de Armeense identiteit zelfs ontkend. Bovendien is de bewaking aan de provinciale overheid van Kars overgelaten, die het weer heeft overgegeven aan een dorp net buiten de stadsmuren. De dorpelingen hebben hierbij een lucratieve handel ontdekt, waarbij graven en andere ondergrondse ruimten zijn opengebroken, geplunderd en verwoest. Aan de andere kant van de grensrivier is op Armeens grondgebied een enorme steengroeve geopend. Voor de constructie van een nieuwe kathedraal in Jerevan moesten de stenen van dezelfde oorsprong zijn als die van zijn oudste voorganger: de kathedraal in Ani. Een aantal zware dynamietexplosies per dag hebben aantoonbare beschadigingen aan de ruïnes van Ani toegebracht. Een artikel in The Los Angeles Times over deze geschiedenis maakte een hoop commotie los, vooral door een uiterst fanatieke Armeense organisatie in Amerika, die het ontslag van de verslaggever eiste. Tot op de dag van vandaag lijkt het geweld rond deze stad niet te stuiten.

Vlissingen, 2005

De seizoenen trekken voorbij. Het beeld in de vorm van een mensfiguur staat inmiddels overeind. Elk deel is tijdelijk met zwarte viltstift beschreven, als getatoeëerd met lettertekens. Met een regenpak aan en daaronder warm aangekleed - het is winter - werk ik dag in dag uit het hele beeld rond om de minuscule vormpjes uit te hakken. Het laatste deel - inmiddels zomer - is de kop. Voor dit stuk heb ik het Griekse alfabet gekozen om zijn eenvoud. Ik wil de plastische vorm van het gezicht niet al te rigoreus aantasten. Met een heel klein freesje aan een flexibele boorstang snij ik een gleuf langs de zwarte lijntjes van de letters. Om te kunnen snijden stroomt er tegelijkertijd water uit een slangetje over het werk. Na het freeswerk wordt het graniet om de lettervorm met een klein beiteltje weggekapt, zodat de letter als reliëf achterblijft. Als ik achteruit stap om het werk te overzien openbaart zich iets totaal onverwachts. Door het water is de kop donkerpaars-rood gekleurd, uitstromend over de rest van het beeld. Het beeld lijkt zich diep te schamen.

Gertjan Evenhuis, Vlissingen 2008